

Den korta midvinterdagens svaga ljus över Bjäre

Välkommen till Nyhetsbrev nr 27-2015 från Kalle Eriksson och Bjäreförlaget

Apropå vinjettbilden,

som visar vyn från min skrivar-lya:

Då och då får jag frågan: Är det inte distraherande att ständigt ha denna vy för ögonen när du skriver?

Mitt svar är: Jo, det är det.

Jag kan ju förstås tillägga, att vyn – samtidigt som den ständigt vill dra blicken till sig – framför allt är inspirerande. Här har jag ju i blickfältet en god del av den halvö, som jag numera dagligen arbetar med att försöka lära känna och försöka skildra. Jag inspireras av dess skönhet – naturen, historien, kulturen. I blickfånget har jag också en del av det hav som inramar denna halvö. Det hav, som under alla tider har spelat en viktig roll i bjärebornas liv.

När jag sedan ger mig ut på mina dagliga vandringar i Bjäre och får tillfälle att på nära håll betrakta – och uppleva - och beundra olika detaljer får jag ytterligare inspiration. Jag kan vandra i områden, som i fackböckerna beskrivs som "unika för hela Skandinavien". Exempelvis i områden, där bronsålderns bjärebor lämnat efter sig imponerande och "värtaliga" märken från sin verksamhet och sina liv. Det gäller bl.a. tydliga odlingsterrasser. Och så förstås de väldiga bronsåldershögar, ofta placerade på höjder varifrån utsikten är vidsträckt..

Vandrar jag längs kusten får jag ständigt påminnelser om hur mycket havet betytt för invånarna här på halvön. Har vandrar jag över platser där fartyg byggts. Ringarna i s.k. ringastenar vittnar om detta. Jag vandrar över

stränder där man under segelsjöfartens dagar samlat vrakrester i högar inför vrakauktioner. Detta sedan fartyg – avsiktligt eller genom skeppsbrott - hamnat på bjärekustens ogästvänliga rev.

Även vid kusten kan jag uppleva närheten till de bjärebor som levde här under bronsåldern. Bl.a. vid Gröthögarna, uppbyggda på klapperstensfälten mellan Torekov och Hovs Hallar , liksom vid den största av dem alla – Dagshög – söder om Torekov.

Under vandringarna längs kusten kan jag uppleva havets mäktighet, bl.a. när det under västlig orkan med ursinne kastar sig mot den klippiga kusten.

Här vid stranden kan jag också uppleva stilla sommarkvällar, när vinden somnat i båtarnas segel och havet har lagt sig till ro i bleke.

Julhälsningar över hela världen

Nyhetsbrevets läsare blir ständigt fler.

Även detta brev har ett antal ”premiärläsare”. Nu har vi med råge passerat ett tusen-vallen.

Jag blir förstas glad varje gång det kommer ett mejl med en önskan om att få komma med på listan...

Julgranen ovan med julhälsningarna får stå som en symbol för att jag nu har läsare i alla världsdelar. Antalet länder har jag inte i huvudet, men det är många.

Att läsarna finns såväl hemma i Bjäre med omnejd som i främmande land - USA, Argentina, Brasilien, Australien Malaysia, Ryssland, Ukraina, Tyskland, England, Italien och många andra länder - gör, att jag måste försöka skriva dels för dem som kan följa med i den dagliga rapporteringen i media om vår bygd, och dels för dem i främmande land som inte får denna rapportering.

Det kan innebära, att vissa inslag i breven som är intressanta för läsaren i Texas eller Singapore blir ”skåpmat” för bjärebon. Ha overseende...

Läsning för mellandagarna

Jag har tjuvtittat i slutet på detta brev. Har då funnit att brevet blivit långt. Det är tänkt som något för mellandagarna, då stressen inför julen har lagt sig och när du som läsare kan ge dig tid. Hela brevet går i julens tecken. Vår jul och våra förfäders jul...

God Jul

Det känns som att denna tillönskan aldrig tidigare varit så angelägen och välbehövlig som i vår tid. Vi översköljes dagligen av rapporter om världens tragedier och olyckor. Terrorangrepp, folkmord, naturkatastrofer, miljöhoten mot vår planet, virus som gjort sig immuna mot antibiotika....

Mängden av rapporter är förstas delvis ett resultat av att våra media utvecklat sina metoder att söka upp katastroferna och förmedla dem hem till oss. Men ändå....

Medan dessa rapporter sköljer över oss

sitter vi i vår lugna vrå av världen som åskådare. Vi drabbas inte av bombanfall. Inga jordbävningar. Ingen tsunami. Inga folkmord.

Ändå kan det hända i vår jämförelsevis fridfulla del av världen, att ord som ”problem ” dyker upp i vår vardagstillvaro. I tidningen. I våra samtal.

Från dessa funderingar kring dagens oroliga värld tar vi ett raskt hopp över till julfirandet. Vår tids julfirande och våra förfäders....

Vikingarnas julfirande

Det anses att vikingarna såg fram mot sitt jo'l-firande minst lika mycket som vi ser fram mot våra dagars firande. Skälen var bl.a. de naturliga omständigheterna. Mörkret och den begynnande kylan hade vid den årstiden slagit sina klor i den tidens nordbor. Julen – Jo'l – firades i mitten av januari. Då var man framme vid mitten av vintern. Det märktes att dagarna blivit längre. Ordet Jo'l anser språkforskarna betyder ungefär "återfödelse" eller "vändning" eller något liknande.

I en tid då människan var så utlämnad åt vädrets och årstidens makter, var det naturligt att fira denna återfödelse. Och firade gjorde man!

Ordenligt. Det framgår bl.a. av de isländska sagorna. Firandet bestod bl.a. i att äta och dricka till gudarnas ära. Det hade slaktats och det fanns för en gångs skull mycket mat i huset. Öl hade bryggts. Ett svagt öl, som även barnen drack. Ett starkare som dracks vid de stora högtiderna. Jo'l var en sådan högtid.

Man drack också mjöd, som tillverkats av honung, vatten och kryddor. Efter jäsning kunde alkoholhalten gå upp mot 20 procent.

Man drack till gudarnas ära. Särskilt Oden behövde extra krafter. Han skulle jaga bort kolden. Nästa skål utbringades för havsguden Njord. Han skulle fylla vattnen med fisk och garantera sjöfarare säker resa.

Därefter var det dags att skåla för Frej, så att det blev god växtlighet. Nu var gästerna förmodligen ganska upprymda. Ändå var det inte slut med skålandet. Nu gällde det Brage. Denne gud skulle se till att det blev trevliga fester.

Grisblod uppåt väggarna

Ölet var inte den enda huvudrollsinnehavaren under detta julfirande. En annan var grisen – liksom andra djur som slaktats inför julen. Vid slakten hade blodet samlats upp. Det användes dels för att smörja husets väggar utvändigt och dels för att stänka blod på varandra. Blodet gav kraft..

En bedrövlig anblick

Enligt dem som skildrat dessa midvinterblot, som pågick i tre dygn, var festdeltagarna ingen vacker syn när festandet gick mot sitt slut. Många var nedstänkta med blod, utspillt öl och med händer och ansikten flottiga av all fet mat.

De kristna

som började framträda här i Norden vid den här tiden, såg med avsky på vikingarnas julseder. Det fanns dessutom andra inslag i jo'l-firandet, som väckte särskild avsky. Omkring 1015 skrev den tyske biskopen Thietmar om danernas seder. Enligt denne biskop anordnades i Lejre vart nionde år en stor fest i januari. Då offrades 99 hästar och åtskilliga andra djur.

Dessutom 99 människor!!.

Detta med människooffer styrks av arkeologiska fynd på Själland.

Kyrkan gjorde om hedningarnas fest

De missionärer som kyrkan sänt till våra nordiska trakter försökte – och lyckades med tiden – förändra nordbornas Jo'l-firande till en fest om Jesusbarnet. Man flyttade högtiden till 25 december, som man ansåg var Frälsarens födelsedag.

Det finns olika teorier

om varför den tidens kristna valde just denna dag. Något konkret stöd för detta anses inte finnas i evangelierna. I Betlehem firas Jesu födelse vid tre olika tillfällen: 25 december: katoliker och protestanter. 7 januari: Ortodoxa. 19 januari: Armenier.

De kristnas val av 25 december anses härstamma från 200-talet e.kr. I Lukas evangelium finns den passus som fått historikerna att ifrågasätta valet av 25 december:

”...i samma trakt låg några herdar ute och vaktade sin hjord om natten....”

Historiker menar, att fåren vanligen hölls inne på vintern. Släpptes ut först när det blev vår igen.

Jag överlåter till de lärda...

Nu är jag som bekant vare sig teolog eller historiker. Därför överlåter jag frågan till dem som är mer lärda än jag.

Däremot kan jag möjligen ha funderingar kring hur det här uppe i nordens växte fram ett nytt sätt att fira midvintern. Något annorlunda jämfört med vikingarnas blodiga tillställningar. Den kristna julen infördes, men det gällde tydligen att ta det försiktigt, när de gamla sederna skulle plockas bort. Den slaktade grisen och den myckna maten tillhörde det som fick vara kvar....

Vår tids julfirande

bär fortfarande vissa spår av det gamla, hedniska, firandet – nu dock i blandning med det nya, som de kristna företrädde. Julfirandet har under århundradena efter kristendomens införande utvecklats olika i olika länder. Delvis beroende på kristendomens uppdelning i bl.a. katolsk och protestantisk. Här i Norden har vi plockat åtskilligt med julseder från andra länder.

Ibland hör vi uttrycket ” att fira en svensk jul”. Det kan vara på sin plats att ta en liten titt på vad som är ”svenskt” i vårt firande.

Följande lista gör inte anspråk på att vara komplett. Bara några exempel:

Lucia

var en kristen martyr från Syrakusa på Sicilien

Lucianatten

ansågs förr vara en farliga natt. Onda makter var ute och härjade. Djuren kunde tala.

Julfastan

Inleddes på luciadagen. Då skulle kött bytas ut mot fisk. När sedan denna fasteperiod var slut – på julafton – kunde man kasta sig över den slaktade julgrisen och frossa i olika kött- och fläskrätter.

Julgranen

är en import från Tyskland. Där hade ”julträdet” traditioner från tidigare epok.

S:t Nikolaus

eller Santa Claus var ”importer” från bl.a. Tyskland och England under senare delen av 1800-talet.

Den svenske tomten

skapades av Jenny Nyström. Födelseåret för denne svenske tomte anses vara 1864. Det var också då, som benämningen jultomte etablerades. Denne lille gårdstomte, ofta vresig men snäll, var en varelse som gårdens folk måste hålla sig väl med. Gårdstomten vakade över människor och gårdens djur. Seden att ställa ut ett fat med gröt till tomtens vittnar om detta.

Stearinljus

uppfanns i Frankrike på 1840-talet. Till en början var det en lyxvara. Något för de rika.

Staffansdagen

dvs Annandag Jul, har firats i flera länder till minne av S:t Stefanus, som stenades till döds för sin tro på Jesus. Det hände år 35 e. kr. Stefanus blev sedermera helgonförklarad.

Tredjedag jul

dvs 27 december firades fram till helgdagsreformen 1772

Fjärdedag jul

firades också fram till nämnda reform. I Sverige kallades den dagen "Menlösa barns dag". Den firas till minne av de barn som enligt berättelsen dödades av Herodes. Han lät mörda alla nyfödda i Betlehem efter det att ha hört de vise männen berätta om den väntade kungasonen.

Till firandet av denna dag förr hörde ungdomar som gick runt och sjöng Staffansvisor samtidigt som man tiggde ihop mat och dryck till en fest.

Tolftedag Jul

- Den 12: dagen efter jul om man inte räknar in juldagen är den som vi numera kallar trettondagen.

På sina håll kallades dagen förr "benraskedagen". Då var julens mat slut och man fick skava av det sista som fanns kvar på köttbenen.

Denna dag blev också avslutningen på julfirandet.

Adventsstjärnan

kom från Tyskland på 1800-talet. Symboliserar Betlehems stjärna.

Adventskalendern

kommer också från Tyskland. En pojke som ständigt frågade sin mamma hur många dagar det är kvar till jul fick mamman att till sist baka 24 kakor.

Dessa numrerades 1-24

Julkorten

kom från England på 1840-talet. I Sverige tog seden att skicka julkort fart 1877. Då införde posten halverat pris på julöfrimärken.

Lucia – ett helgon

Det finns anledning till att stanna upp en stund för att bekanta sig med denna sicilianska flicka, som blev helgonförklarad.

Enligt legenden var hon en varmt troende kristen. Inför sitt bröllop skänkte hon sin hemgift till de fattiga på ön. Mannen, som hon skulle gifta sig med, blev då så upprörd, att han anmälde henne för myndigheterna. Som straff skulle hon överlämnas till en bordell. Hon gick emellertid inte att rubba ur fläcken. Man tände då ett bål runt henne. Lågorna kunde inte skada henne. Då stack en romersk soldat ett svärd genom henne. Hon dog. Snart blev hon ett helgon för hela Italien.

Seden att välja Lucia

genom omröstning inleddes i Sverige med att en tidning, Stockholms Dagblad, utlyste en omröstning bland sina läsare om vem som skulle bli Stockholms Lucia. Sedan hakade man på runt om i Sverige.

De nordiska rötterna till julfirandet

Hit hör den för sin tid överdådiga maten. En rest från gamla tiders midvinterblot. Överdådet i kött och fläsk var – som nämnts - senare en reaktion mot julfastetiden, då enbart fisk serverades.

För att återknyta till tradioner i Bjäre kan vi gå till vad skriftställaren

Emil Söderman har skrivit, bl.a. i sin bok Bjäre i forna tider.

Här skildras julsederna i det gamla bondesamhället.

- Om hur lutfisken skulle läggas i blöt på Anna-dagen, den 9 december.

- Om julslakten och sättet att ta vara på ALLT på grisen. Om det

väldiga brödbaket i den stora bakugnen. Bröd skulle bakas för att räcka några månader!

- Givmidhetens högtid

Ett viktigt inslag i julfirandet var att ge uttryck för givmidhet.

Julklappen är ett uttryck för detta. Hos bonden var det sed, att även djuren skulle få lite extra av det bästa höet och lite extra mycket halm i båset.

Även de anställda - drängarna och pigorna - skulle få något extra. Det kunde vara något från julbordet eller några stearinljus eller något annat som hörde julen till.

Småfåglarna skulle ha sitt. Det blev julkärven.

Julnatten,

dvs natten mellan julafton och juldagen, var fylld av märkliga krafter – både onda och goda. Man höll ljus tända hela natten för att hålla de onda krafterna borta. Att dansa under den natten kunde leda till att man drabbades av danssjuka. Något som plågade den drabbade under resten av livet.

De döda, föreställde man sig, återvände under julnatten i någon sorts skepnad. Bl.a. var de i kyrkan strax innan julottan tog sin början. Därför måste man akta sig för att komma för tidigt till julottan. Om man hittade lite jord på kyrkbänken där man skulle sätta sig var det ett tecken på att någon av de döda hade suttit där.

Starkefassen och ättevassen

När jag läser om våra förfäder, vikingarna, och deras sätt att framställa öl med "olika styrka och smak", går mina tankar till vad vår hembygdsforskare, Emil Söderman, skrivit om sedvänjor i det gamla bondesamhället i Bjäre i slutet på 1800-talet::

Julölet bryggdes i tre kvaliteter. "Starkefassen" var den starkaste. Sedan fanns det också "Millerfassen" och "Ättevassen". Den sistnämnda var det svagaste ölet. Till julen drack man "Starkevassen".

Ölet förvarades i trätunnor. Ett särskilt öl-ankare, fyllt med starkefassen, grävdes ner i marken. Inför vårarbetet grävdes ankaret upp. Ölet var nu ännu starkare. Nu kunde man "dricka märg i ben" och därefter vara redo för det tunga vårarbetet.

Lased drickablandning

Om motsatsen till det starköl som Emil Söderman beskrivit, berättar en annan hembygdsforskare i Bjäre – Sante Gudmundsson i Förslöv.

Han beskriver tillverkningen av ett lättöl:

Man slog inte ut maltet efter bryggningen av ölet. I stället kokte man nytt vatten och öste över. Så fick man ett "tunndricka". Detta användes ofta tillsammans med mjölk som drickablandning. Om drickat blivit lite gammalt, hände det, att det "skar sig" när man hällde i mjölken. Det kallades ibland "lased drickablandning"

Storstädning

Ett viktigt inslag i julen var storstädningen av huset. Golv, väggar och tak, som allt var av trä, skulle skuras. Kopparattiraljerna skulle putsas.

Gjutjärnsspisen med sin utläggare skulle putsas och förses med ny svärta.

Längs väggarna sattes upp dragningar. På golvet ströddes väldoftande enris eller granris. Skulle det komma övernattande gäster breddes även halm ut på golvet.

Även i dessa julförberedelser kan vi lyssna till Sante Gudmundsson:

Ugnen i dagligstugan skulle borstas och därefter putsas med särskilt putsmedel. I städarbetet deltog alla i familjen. Allt i huset skulle putsas och gnidas. Golven skurades. Knivar och gafflar skurades. Grytor och pannor skurades. Nytvättade gardiner skulle sättas upp.

Det var roligt. Vi sjöngo ofta till arbetet. Borstarna for över ugnen i takt med "Älvsborgsvisan" eller "Kors på Idas grav..."

Även människan skulle städas.

Julstädningen gällde även människorna själva. Nu skulle det badas!! Om dessa julbad har det skrivits åtskilligt. Här bara några korta notiser.

Inför julen fylldes den stora bykgrytan med vatten som upphettades. Sedan var det dags för husets folk att kliva i. Något byte av vatten var det inte tal om. Viktigt var, att badandet togs i rätt ordning. Far först.

(Naturligtvis...!!) När han kom upp ur badet stod hustrun beredd att servera "lögesupen". När han torkat sig var det dags för "torkesupen". När far sedan (med hjälp av mor, förmodar jag !!) fått på sig skjortan, skulle han ha skjortesupen".

Sedan var det sönerns tur att kliva i badet. Det skedde i åldersordning.

Äldste först. Därefter kom turen till drängarna.

Det låter som att badvattnet vid det här laget var vare sig hett eller rent...

Först nu var det dags för hustrun att ta vattnet i besittning. Nästa omgång gällde döttrarna. Sist i den långa raden att ge sig i det nu varken varma eller rena badet var pigorna.

Om dessa badseder har mycket skrivits. Bland mina källor finns den från radio och TV kände folklivsforskaren Jan Öjvind Swahn. Skildringen får anses gälla tiden fram till och med 1700-talet.

Motstridiga skildringar

När jag söker skildringar av badandets och renlighetens - och orenlighetens - historia, möter jag motstridiga beskrivningar.

Det där med julbadet -som den enda gången på året som den tidens människor badade - står i kontrast till skildringarna av den bastukultur, som bredde ut sig. Inte minst på landsbygden. Redan under medeltiden var det vanligt, att bondgårdar hade egna badstugor. På grund av eldfaran placerades de ett stycke från övriga byggnader. I städerna fanns offentliga badstugor.

Sedermera stängdes dessa. Det ansågs omoraliskt....

"De lortigaste människor som Gud har skapat"

Annorlunda var det om vi går tillbaka till vikingatiden. Om dessa våra förfäders "renlighet" har vi en skildring av den arabiske diplomaten Ibd Fadhlan

Om "renligheten" bland våra nordiska vikingar som var på "affärsresa i hudar och slavar" skriver han:

"De är de lortigaste människor som Gud har skapat" .

Han kompletterade bilden med att "de hade tovtigt hår och delade sin fritid mellan att berusa sig med öl och att utöva gruppsex".

Vikingarna förde hem nya seder.

Detta gällde de vikingar som "for i österled", dvs via de ryska floderna letade sig söderut till Svarta havsområdet. Där mötte de nya kulturer.

Araberna hade utvecklat och förfinat badlivet. Eleganta badinrättningar skapades. Med det romerska väldets utbredning spred sig också den badkultur som romarna tagit över.

Mycket av dessa ideer om badandets välsignelser tog nu vikingarna med sig hem. Bastun var ett exempel på detta.

Så spred sig i de nordiska hemmen vid sidan om "lortkulturen" en

bastukultur. Den var så pass utbredd, att det i vissa landskapslagar skrevs in särskilda paragrafer för bastubadandet. Dräpte man en person som satt i bastun – och ju var försvarslös – räknades det som nidingsdåd och bestraffades extra hårt. Den som vittjade en badandes kläder kunde straffas med hängning. 1490 blev en dräng i Stockholm avrättad för att han stulit en silversked i en av stadens badstugor.

Män och kvinnor tillsammans i bastun

Utlänningar som besökte vårt land noterade inte bara vår goda badservice. De spärrade upp ögonen när de fann, att kvinnor och män badade tillsammans. En venetianare som på 1400-talet upplevde dessa exotiska nordiska sedvänjor skrev "att han kommit till de heliga änglarna i paradiset". Den var hans uppfattning om det oskuldsfulla i den nordiska badkulturen.

Kyrkan gillade dock inte de änglalika gemensamhetsbaden. Förbud mot denna "osed" utfärdades. I vissa fall blev det även förbud mot att man och hustru badade tillsammans.

Min bokhandel

Först och främst: Min nya bok "På räls över Hallandsås under 130 år" ,är slutsåld vad beträffar mitt hemmalager. När dessa rader läses kan det möjligen finnas enstaka ex. kvar i bokhandel i Båstad, Laholm och Ängelholm eller i Loppisbutiken i V. Karup.

Inför ev. kvardröjande julklappsproblem kan blickarna riktas mot mina tidigare böcker. Några ex. återstår. För dessa gäller för Nyhetsbrevets läsare rea-på-rea-priser. Se tabellen. Se även priset på "det hårda julklappspaketet till ett mjukt pris..."

Boktitel

Ord. Pris	Rea-på-rea-pris	
Så blev Båstad tennis	225	60
Bilder av ett sekel i Bjäre	330	70
Vår bjärehistoria i bild	350	70
Strövtåg i Bjäres historia	330	140
Bjärebör berättar om Bjäre		Slutsåld
På räls över Hallandsås under 130 år		Slutsåld hos förlaget.

Jul-erbjudande till Nyhetsbrevets läsare: Hårt julpaket till mjukt pris.

Samtliga 4 tidigare böcker: Sammanlagt 300 kr !!!

Ordinarie pris för dessa böcker: sammanlagt: 1 235 kr

Böckerna kan hämtas , Hallavaravägen 102.

Vid utskick tillkommer fraktkostnader.

Något för mellandagarna. Jul-provet

Här kommer något för mellandagarnas avkoppling. Frågorna rör några av våra jultraditioner.

Har du tillhört min läsekrets under många år, känner du måhända igen någon av frågorna.

Skicka in ditt svar i ett mejl. Priset för den som lyckats bäst och haft tur i dragningen består av "den ovanskliga äran."

Min egen Notarius Publicus kommer att svara för svarsbedömning och dragning bland dem som har alla rätt.

A.Varför gick böndernas resor hem från julottan ofta så snabbt?

1. Man var hungrig efter den långa gudstjänsten
 2. Man körde ikapp.
 3. 3. Man fruktade det hemska "ottespöket" ?
- B. Ungefär hur många julgranar förbrukas numera i Sverige varje år?
1. 1 miljon
 2. 3 miljoner
 3. 5 miljoner
- C. Saffran, som idag används främst till jul, nämns första gången 1328 i samband med gravöl över Birger Persson. Vad var han känd för?
1. Han styrde Sverige under namnet Birger jarl
 2. Han grundlade Folkungaätten
 3. Han var pappa till den heliga Birgitta
- D. Stjärngossar är ofta inslag i vår tids luciatåg. När förekom stjärngossar tidigare i historien?
1. Första advent
 2. Nyårshelgen
 3. Trettondagshelgen
- E. När började TV sända Kalle Anka och hans vänner?
1. 1959
 2. 1965.
 3. 1968
- F. Vad är "Hej tomtegubbar...." för typ av låt?
1. En hambo
 2. En polska
 3. En polka.
- G. Vilka landskap brukar förknippas med de gamla julrätterna grynkorv och långkål?
1. Västergötland och Halland
 2. Värmland och Öland
 3. Dalarna och Gotland.

Lycka till med nöterna
och...

God Jul

Kalle

Kalle Eriksson
Bjäreförlaget
Hallavaravägen 102
269 91 Båstad

Tel. 0431-365332